

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Az erőszak és az ellenállás irodalmi játékmódjai A politikai erőszak elbeszélésmódjai Marcel Beyer, Herta Müller és Juli Zeh prózájában

Mikoly Zoltán

Témavezető: Dr. Kricsfalusi Beatrix

DEBRECENI EGYETEM

Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola

Debrecen, 2024

1. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Heinrich Popitz sajnálattal állapítja meg *Phänomene der Macht* című szociológiai írásában, hogy már a bibliai Ábel meggyilkolásában megmutatkozik, hogy az erőszak a *conditio humana* része.¹ Ezt az emberiség eddigi történelme számtalanszor be is bizonyította. Nem véletlen, hogy az erőszak már az antikvitás óta az irodalmi szövegek egyik kedvelt témája: legyen szó gyilkosságról, háborúról, de akár tágabban értelmezve természeti katasztrófáról, apokalipsziszról stb. Az utóbbi mintegy öt-hat évtizedben az erőszak ábrázolásának ez a szinte korlátlan kánonja olyan erőszakelbeszélésekkel egészült ki, amelyek újnak számítanak az irodalomtörténetben. A diktatúrákról szóló elbeszélések ugyanis elsősorban a 20. század második felének termékei, melyek politikai-ideológiai alapon üldözött, testileg, lelkileg, egzisztenciálisan szenvedő figurákat helyeznek történetük középpontjába. Ennek következményeként a második világháborút követően jelentősen megnőtt azon irodalmi alkotások száma, melyek hol az átélt náci elnyomás, így az adornói „múltfeldolgozás”², hol az NDK-ban átélt diktatórikus állapotok nyomán arra tettek kísérletet, hogy elmeséljék az átélt eseményeket, így erőszakról beszéljenek az irodalom eszközeivel. Jelen disszertáció ennek a témakörnek szenteli magát, és tesz kísérletet a politikai erőszak narratív formáinak közelebbről történő vizsgálatára.

A (politikai) erőszak irodalmi ábrázolása, illetve elbeszélhetősége korántsem magától értetődő jelenség, amennyiben tekintettel vagyunk a nyelv azon jellegzetességére, melynek köszönhetően a nyelv, az elbeszélés folyamata sosem lesz képes a „dolgot” teljes valójában megmutatni, ahogy arra Nietzsche is utal híressé vált *A nem morálisan fölfogott igazságról és hazugságról* című esszéjében.³ A dolgozat háttérében katalizátorként tehát erőszak, nyelv és irodalom hármásának feszültsége áll.

Ebben a kontextusban a dolgozat nem elégszik meg a politikai erőszak irodalmi manifesztációinak feltárásával, hanem annak mediális látenciáját is vizsgálat tárgyává teszi. Ezen a ponton *manifesztáció* és *látencia* egymás mellé helyezése az irodalom és az erőszak viszonyának kettős szerkezetét tárja fel. Ebben az összefüggésben külön kell választani egymástól az „irodalomban jelenlévő erőszakot” („*Gewalt in der Literatur*”) az

¹ Vö. Popitz, Heinrich: *Phänomene der Macht*. 2. Aufl. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1992, 43–78.

² Vö. Adorno, Theodor W.: „Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit?”. In: ders.: *Gesammelte Schriften. Kulturkritik und Gesellschaft II. Eingriffe. Stichworte*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1977, 555–572.

³ Vö. Nietzsche, Friedrich: „Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne.” In: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*. Hrsg. von Giorgio Colli / Mazzino Montinari. Berlin/New York: De Gruyter 1988, 880.

„irodalom erőszakjától” („*Gewalt der Literatur*”), azaz az „irodalmi erőszaktól”.⁴ Míg az előbbi az erőszak manifesztációjára, azaz az erőszak tematizálására utal, addig az utóbbi az erőszak textuális látenciájára.

Az „irodalmi erőszak” tehát nem esztétizált erőszak, így nem „megszépített” vagy „idealizált” jelenséggént értelmezendő, hanem a szöveg erőszakjaként, mely a szöveg diskurzusából adódik. Az irodalomnak ez az erőszakossága a végességnek kiszolgáltatott nyelv elkerülhetetlen következménye, amely felismeri, hogy csak korlátozottan képes az események, különösen az erőszakos események elbeszélésére. A szövegnek olyan látens esztétikai kalkulusáról van szó, amely a szöveg révén az olvasás folyamatában performatív módon hozza létre az erőszakot mint romboló erőt és/vagy leplezi le az elbeszélte cselekményben fellelhető erőszakot, minek következtében az irodalmi erőszak egyfajta kritikai potenciálhoz jut.

Ezen irodalmi erőszakhoz szorosan kapcsolódik a szöveg olyan sajátossága, mely az olvasó megértési folyamatának áll ellen vagy legalábbis nehezíti azt: így kapcsolódik össze tehát az irodalom, a szöveg erőszaka annak ellenállásával. Ez az esztétikai jelenség csak olyan megnehezített, helyenként erőszakos (az olvasó részéről erőszakos), de mégis plauzibilis szövegértelmezésen keresztül látható be, mely tekintettel van az elbeszélte erőszak mellett a szöveg formai és szerkezeti sajátosságaira, narratív eljárás módjaira és megkonstruáltságára. Az irodalmi szövegnek ez a potenciálja tehát új észlelési módok kialakítására kényszeríti az olvasót, ami így – ez a dolgozat szövegelemzéseinek egyik hozadéka – teret nyit a politikán (*la politique*) túl a rancièrre-i értelemben vett politikai (*le politique*) számára is.⁵

Nyelv, irodalom és (politikai) erőszak e kontextusában a dolgozat három kortárs német nyelvű regényt vizsgál. Az elemzett szövegek a következők: Marcel Beyer *Flughunde*, Herta Müller *Herztier* és Juli Zeh *Corpus Delicti – Ein Prozess* című regénye. Három különböző generáció egy-egy írójáról van szó, különböző történelmi-politikai tapasztalattal és három meglehetősen különböző témával. Marcel Beyer regénye a náci Németországban, a *Führerbunker*ben játszódik. Herta Müller néhány évtizeddel később, a kommunista Romániában, Ceaușescu idején meséli el történetét. Juli Zeh disztópiája néhány évtizedes ugrással egy jövőbeli egészségdiktatúra ellentmondásos világát viszi

⁴ Vö. Geier, Andrea: „Gewalt” und „Geschlecht” – Diskurse in deutschsprachiger Prosa der 1980er und 1990er Jahre. Tübingen: Francke 2005, 3–4.

⁵ Vö. Rancière, Jaques: *Politik der Literatur*. Übers. von Richard Steurer. Wien: Passagen 2007, 11–62.

színre. Három különböző elnyomó politikai rendszer, melyeket összeköt a mögöttük megbújó, abszolutizált „rendkívüli állapot” („*Ausnahmezustand*”), mely legalizálja az erőszakot: ebben az esetben emberek lehallgatását, vallatását, internálását, kínzását, meggyilkolását, emberkísérletek végrehajtását stb. Három, a felszínen nagyon különböző, a történet mélyszerkezetében pedig mégis nagyon hasonló történet, melyre a három író különböző esztétikai gyakorlattal reagál. A dolgozatban ezen esztétikai eljárások módszeres feltárására került sor.

2. Hipotézisek és kérdésfelvetések

Hatalom, erőszak, nyelv és irodalom konstellációjában a nyelv és a nyelvet az olvasó számára hozzáférhetővé tevő szöveg olyan médiumként értendő, melyben nyomot hagynak a különféle erőszakos tapasztalatok beíródásai. Ezzel kapcsolatban fogalmazódik meg a disszertáció első hipotézise.

H1: Feltételezve, hogy az erőszak a nyelv antitéziseként működik, így egyfajta nem-kommunikálhatóságnak⁶ teszi ki magát, és hogy az irodalom nem szeretné a handkei „leírási impotenciát” („*Beschreibungsimpotenz*”)⁷ erősíteni, hanem az erőszakot a maga valójában szeretné megragadni, akkor az irodalom kénytelen új, vagy legalábbis a megszokottól eltérő esztétikai elveket követni. Ebből kifolyólag az erőszak verbalizálása érdekében az irodalmi szöveg hajlamos lehet szubverzív eljárások alkalmazására. Ezeknek az új eljárásoknak a lényege a dialektika feloldásában, a bináris oppozíciók eltörlésében, azaz egyfajta rendezetlenségben rejlik, amely narratológiai kategóriák (szereplők, idő, elbeszélő, fókuszálás, perspektíva), képek és észlelések nagyfokú komplexitásában mutatkozik meg. Mindezek eredményeként az olvasó az értelmezési folyamatot megnehezítő, a megértésnek ellenálló, vagyis erőszakos szöveggel szembesül. Ezekben az esetekben tehát az erőszak mediális látenciája, a szöveg ranciè-re-i politikai jellege és ellenállása mutatható ki egyszerre.

Az erőszakos cselekmények és tapasztalatok azonban (legyenek azok akár nyilvánvalók vagy látensek, közvetlenek vagy közvetettek, fizikaiak, pszichológiaiak vagy nyelvek)

⁶ Vö. Geier, Andrea: „Repräsentationen der Gewalt”. In: Gudehus, Christian / Christ, Michaela (Hg.): *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler 2013, 267.

⁷ Vö. <https://peter-handke.de/kosmos/beschreibungsimpotenz/> [Utolsó letöltés: 18. 05. 2021].

nem csak a nyelvhez és a szöveghez kapcsolódnak. Ez vezet tovább a második hipotézis megfogalmazásához:

H2: Az erőszak képes más médiumokhoz is kapcsolódni, mint például a testhez, a hanghoz, a térhez vagy az atmoszférához, így az erőszak diskurzív beíródásai e médiumok esetén is megfigyelhetők. Ennek következtében e médiumok is szerves részét képezik az erőszak kontextusának, és válnak egyben a szövegértelmezés sajátos aspektusává.

A két hipotézis két fontos, a szövegek számára konstitutív szempontra hívja fel a figyelmet az „irodalomban jelenlévő erőszak” és az „irodalom erőszakja” kapcsán. Az erőszak és az irodalom/szöveg közötti esztétikai feszültséggel kapcsolatban mindig felmerül a kérdés, hogy a fent említett diskurzív beíródások (a nyelvbe, a szövegbe, a testbe, a hangba, a térbe, az atmoszférába) hogyan zajlanak. Itt nem (feltétlenül) az irodalmi szövegek tisztán leíró *versus* formális-esztétikai megközelítéséről van szó, hanem arról, hogy a szöveg megsokszorozza-e az erőszakot és az azt gyakorló hatalmat, azaz „újratermeli-e”, vagy éppen ellenkezőleg: dekonstruálja-e azt. Mindkét szövegstratégia operálhat a szubverzió eszköztárával, és nem is zárják ki egymást. A két jelenség közötti különbség sokkal inkább a befogadási folyamatban rejlik. Míg az első szövegstratégia egyfajta hangulatorientált olvasást⁸ tesz lehetővé, amely megnyitja a teret az „atmoszferikus”⁹ számára, addig a második szövegstratégia az erőszak kritikájában vagy annak leleplezésében csúcsosodik ki.

Mindez természetesen nem kis mértékben befolyásolja a három szöveggel kapcsolatos általános kérdéseket, melyek a következők:

- (1) Hogyan egyensúlyoz a szöveg az „irodalomban jelenlévő erőszak” és az „irodalom erőszakja” között?
- (2) Hogyan történik az erőszak médiumokba történő beíródása?
- (3) Mi az erőszak médiaszpecifikussága vagy szövegbeli kódolása a szövegben?
- (4) Hogyan értelmezhető az irodalmi erőszak a politikai (*le politique*), az ellenállás és az evokáció kontextusában?

⁸ „Hangulatorientált olvasáshoz” lásd bővebben: Gumbrecht, Hans Ulrich: *Stimmungen lesen. Über eine verdeckte Wirklichkeit der Literatur*. München: Hanser 2011.

⁹ „Atmoszferikus” Böhme értelmében. Vö. Böhme, Gernot: *Asthetik. Vorlesung über Ästhetik als allgemeine Wahrnehmungslehre*. München: Wilhelm Fink 2001, 29–86.

(5) Mennyiben képezi kritika tárgyát az erőszak a szöveg diskurzusán keresztül és/vagy magában a szövegben, és ezáltal milyen mértékű ellenállása figyelhető meg a szövegnek?

(6) Mennyiben korrelál az irodalmi szöveg a szerző poetológiájával?

3. Az alkalmazott módszerek vázolósa

Az erőszak irodalmi reprezentációja a témából eredően csakis interdiszciplináris síkon közelíthető meg, így egyszerre érvényesülnek az irodalomtudományok, főleg a narratológia, a kultúratudományok, azon belül a mediális kultúratudományok, a filozófia, azon belül főleg a fenomenológia és az esztétika, valamint helyenként a szociológia és a történelemtudományok belátásai. A dolgozat ugyanakkor célzottan kerüli az olyan jellegű elmélet-applikációs modelleket, ahol a szövegek magyarázata egy-egy konkrét elmélet felől történik.

Természetesen a háttérben munkálkodnak bizonyos elméleti alapvetések: így például a dolgozat az erőszakszociológia azon hagyományát követi, mely – szemben Hannah Arendttel – az erőszakot és a hatalmat egymást kiegészítő és nem egymást kizáró entitásként tételezi, sőt a dolgozat igyekszik éppen az erőszaknak hangot adni, mely ez idáig a hatalomelméletekben csak másodlagos szerepet játszott. A dolgozat továbbá kapcsolódik az erőszakszociológia legújabb, fenomenológiai irányzatához is, mely az erőszakot, illetve annak kilátásba helyezését elsődlegesen testi élményként fogja fel.¹⁰ Ezzel szoros összefüggésben pedig a dolgozat – Iris Därmann elméletét követve – elképzelhetetlennek tartja az erőszak tárgyalását az ellenállás tárgyalása nélkül. Az ellenállás mint olyan – a fenomenológiai erőszakkoncepcióhoz hasonlóan – Därmann elméletében ugyancsak fenomenológiai megalapozottságú, így alapvetően testi élményként értendő.¹¹

Míg az imént említett erőszak- és ellenálláselméletek inkább csak a szövegelemzések háttérében munkálkodnak, addig a három író poetológiai előadásai, esszéi már explicite is a szövegértelmezések részét képezik. Itt is érvényesül azonban az, hogy ezek a poetológiai szövegek nem a regények interpretációs fóliájaként működnek, hanem ennek sokkal inkább a fordítottja igaz: az irodalmi szövegek felől nézve vizsgálom a poetológiai esszéket.

¹⁰ Vö. Reemtsma, Jan Philipp: *Vertrauen und Gewalt*. München: Pantheon 2009, S. 104–123.

¹¹ Vö. Därmann, Iris: *Widerstände – Gewaltenteilung in statu nascendi*. Berlin: Mathes & Seitz 2021, 114.

A három nagy fejezet ugyanazt a mintát követi: a fejezetek annak a médiumnak a kontextualizáló leírásával kezdődnek, amelyben végbemegy az ábrázolt erőszak beíródása. Ezt követi a szövegelemzés, amely először az elbeszélés és a bemutatott médium közötti diskurzív kapcsolatot igyekszik feltárni. A szövegelemzés lépésről lépésre közelíti meg az irodalmi vagy textuális erőszak jelenségét. Ennek megfelelően egy utolsó lépésben azt a kérdést vizsgálom, hogy a szöveg felkínálja-e az ellenállásnak valamilyen olvasatát (akár az olvasóval, akár az elbeszélt hatalmi struktúrával szemben), és ezáltal aktiválja-e saját erőszak- vagy hatalomkritikai potenciálját.

Jóllehet az elemzések sokat merítenek a diskurzuselemzés eszköztárából, ugyanakkor nagyban hagyatkoznak a szoros olvasásra és időznek el narratológiai kérdések megválaszolásánál – annak érdekében, hogy a szövegek hatásmechanizmusa, erőszakossága láthatóvá váljék és megmutatkozzon a szövegek olvasóra gyakorolt hatása is.

4. Az eredmények tézisszerű felsorolása

A dolgozat szövegelemző része Marcel Beyer *Flughunde* című regényével kezdődik (II. fejezet). Az elbeszélt történet középpontjában a hang szerepel, így ez képezi ennek a fejezetnek a fő elemzési kategóriáját: egyrészt mint akusztikai, másrészt mint narratológiai (elbeszélőhang) jelenség, melyek mindegyike az erőszak politikai közegeként funkcionál. A regény kettős esztétikai játékot űz, ami elsősorban a főszereplő, Karnau ábrázolásában érhető tetten. Az elbeszélt történet ugyanis első olvasatra a hitleri Németország propagandájának alapját képező, ún. hangos/beszélő-diszpozitívum („Laut/Sprecher-Dispositiv”)¹² diskurzusába íródik be, amennyiben Karnau mint hangtechnikus a náci tömegrendezvények olyan hangtechnikai kivitelezésén fáradozik, mely olyan atmoszférát teremt, amely képes a közönség testére hatni és képes a közönséget rávenni a politikai hatalom inkorporációjára. A hangos/beszélő-diszpozitívum e célkitűzését *ad absurdum* viszik tovább Karnau siketnémákon végzett emberkísérletei, melyek célja egyfelől az ősi germán hang megtalálása, másfelől a gégen végzett operáción keresztül az alany politikai identitásának megváltoztatása. Az elbeszélt történet nemzetiszocialista diskurzusba való beíródását csak tovább erősíti Karnau emberi hangokról alkotott elmélete: a Gall

¹² Ehhez lásd bővebben: Epping-Jäger, Cornelia: „Eine einzige jubelnde Stimme. Zur Etablierung des Dispositivs Laut/Sprecher in der politischen Kommunikation des Nationalsozialismus“. In: Uő. / Linz, Erika: *Medien/Stimmen*. Köln 2003, 100–123.

frenológiáján alapuló elmélet úgy véli, hogy képes csupán az emberi hang és a hangképző szervek alapján az embert magát meg- és elítélni.

Az elemzés során kiderült, hogy leegyszerűsítő lenne Karnaut kizárólagosan a náci erőszakdiskurzusok felől olvasni. Közelebbről megvizsgálva ugyanis a főszereplő az arendti értelemben vett „gonosz banalitásának”¹³ egyfajta megtestesítőjeként értelmezhető, ugyanis alapvető jellembeli hasonlóságokat mutat a történelmi Adolf Eichmann-nal. A jellemábrázolás elemzése ugyanakkor megmutatta, hogy a főszereplő cselekedeteinek mélyén olyan momentumok találhatók (pl. visszaélés a náci hadsereg hangszalagjaival, averzió a náci vezetők férfihangjával szemben, Karnau mutálásának kimaradása, a zaj előnyben részesítése a szabályos melódiával szemben stb.), melyek egyértelműen szembehelyezkednek az erőszakot gyakorló náci hatalommal. Ehhez járul hozzá a regény fény- és színszimbolikája is, mely a homályost (szürkeség, hajnal, félhomály), így a határátlépést viszi színre folyamatosan, mely az erőszakos hatalom számára értelmezhetetlennek bizonyul.

A regény esztétikai teljesítménye textuális szervezettségében érhető tetten: az említett ellenállás ugyanis a szöveg narratológiai konstruáltságában csúcsosodik ki. Az elbeszélőhangok olyan szervezettségéről van szó, mely felülírja a náci hatalom diktálta, elvágólagos tettes *versus* áldozat, erőszaktevő *versus* erőszakot elszenvedő felosztást, és a diskurzus révén magukat a náci hatalomgyakorlókat, sőt egy helyen magát Hitlert is erőszaknak teszi ki. A regényszöveg ily módon Beyer poetológiai esszéivel is korrelál, melyben az író a többnyelvűség, a határátlépés, az elbizonytalanítás, a biztosnak vélt konstrukciók lebontása mellett teszi le voksát és hangsúlyozza, hogy csakis ez lehet a megfelelő esztétikai eszköz a nemzetiszocialista retorikával szemben.¹⁴

A következő fejezet (III. fejezet) Herta Müller *Herztier* című regényét elemzi. Ebben a fejezetben ugyanakkor nem a hang – jóllehet annak tüzetes narratológiai vizsgálata itt is megtörténik –, hanem az atmoszféra kerül az erőszak médiumaként a középpontba: az atmoszféra mint a testet körülölelő, arra sajátosan ható elbeszélte tér és az atmoszféra mint az eminens irodalmi szöveg sajátja, mely az olvasót is képes érzelmileg bekebelezni. A fejezet Herta Müller poetológiai esszéinek elemzésével kezdődik: a Ceaușescu diktatúrájában megélt tapasztalatok, az ott átélt események

¹³ A „gonosz banalitásához” lásd bővebben: Arendt, Hannah: *Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht von der Banalität des Bösen*. Übersetzt von Brigitte Granzow. 2. Aufl. München: Piper 2007.

¹⁴ Vö. Beyer, Marcel: „Der Dichter und sein Schatten“. In: Uő.: *Sie nannten es Sprache*. Berlin: Brueterich Press 2016, 113.

elbeszélhetetlensége egyszerre váltott ki az írónőnél nyelvi szkepszist és toltta őt észrevétlenül egy érzékelés-/észlelésalapú esztétika irányába, mely szívesen operál atmoszferikus szövegekkel – még akkor is, ha az atmoszféra mint olyan explicite egyetlen egy helyen sem kerül említésre az írónő esszéiben. A regényben az atmoszféra egyfelől elbeszélte térként jelenik meg és válik a politikai erőszak, a diktatúra médiumává. Ezt szolgálják az erőszakosan hangolt természetleírások, valamint a terek egyszersmind klausztrofóbiás és határok nélküli ábrázolása, ami az elbeszélte figurák számára egyszerre közvetíti a bezártság érzését és az erőszakos hatalom előli menekülés lehetetlenségét.

A *Herztier* szövege ugyanakkor sajátos elbeszéléstechnikai stratégiájánál fogva, ún. elbizonytalanító effektusok, vagyis az elbeszélői hangok, az elbeszélői síkok és az idősíkok egymásba játszása révén egy olyan „örök jelen” érzetét kelti, melybe az olvasó maga is involválódik, így érzelmileg nem tud távolságot tartani az elbeszélte erőszaktól. Ezt erősíti a szöveg erőszakossága, mely szintaxisánál, tördelésénél fogva tovább fokozza a befogadó nyugtalanító olvasásélményét – ez merőben más szövegmechanizmus a Beyer-regényhez képest.

A *Herztier* a Beyer-szöveggel ugyanakkor rokonságot is mutat, amennyiben ez a regény is egyfajta ellenállást aktivizál az elbeszélte erőszakkal szemben. Az ellenállás itt ugyancsak a határátlépésben, a tettes és áldozat közötti határ eltüntetésében (Pjele mint áldozat), az átmenetben, a rendezetlenben keresendő, továbbá a nyelvi konvenciók feloldásában – ez utóbbi Müller poétikájának alapja. Ennek eredményeként a regényt olyan, a megértésnek ellenálló metaforák és intertextuális kapcsolatok (pl. a Struwwelpeter-kötet verses darabjaival) szövik át, melyek a hatalom számára értelmezhetetlenek, az olvasó számára pedig csak megnehezített értelmezési folyamaton keresztül hozzáférhetők. Véggkövetkeztetésként a külvilág szubjektív, valós észlelése, és ennek az észlelésnek a valósághoz, az igazsághoz közelálló, innentől fogva szubverzív nyelvi kifejezése és a fantázia jelentik Müller regényében és teljes poetológiájában azokat a momentumokat, melyek az elbeszélte hatalommal szembeni ellenállásként tételeződnek.

A dolgozat utolsó elemző fejezete Juli Zeh *Corpus Delicti. Ein Prozess* című disztópiáját vizsgálja. Az egészségdiktatúrában játszódó regényben a test válik az erőszak fő médiumává: az elbeszélte hatalom az egészséges testet tekinti rendszere alapjának, így a politikai erőszak célpontjában a beteg test megváltoztatása és

megbüntetése áll. A szöveg egyszerre mutat esztétikai hasonlóságokat és kardinális különbségeket a két másik regény poétikájához képest. Diskurzusanalitikai szempontból a szöveg igen gazdag: a szöveg egyfelől olyan retorikát alkalmaz, minek köszönhetően a regényszöveg a nemzetiszocializmus erőszakdiskurzusaiba íródik be és a hitleri Németország biopolitikáját aktivizálja – épp úgy, mint Beyer regénye. Másfelől a regény párhuzamot mutat a másik két regény által sugallt ellenállási potenciállal – ami legalábbis az elbeszélte történetet illeti. Juli Zeh elbeszélte világában két különböző filozófiai diskurzus idéződik meg és kerül egymással szembe: egyfelől egy redukcionista világszemlélet, másfelől egy fenomenológiai szemlélet annak szubjektív test-fogalmával („Leib”) együtt. Eszerint az érzett test, a szubjektív észlelés megélése, mely nyitott az átmenetre, a határátlépésre, helyezkedik szembe a diktatórikus hatalommal, mely csupán objektíven képes szemlélni a testet, így az embert magát.

Itt mutatkozik meg a Zeh-regény mássága: míg Zeh regénye ezt az ellenállást transzparens módon csupán elmeséli, addig – szemben a másik két regénnyel – a szövegszerűség eszközeivel, esztétikai szinten nem érvényesíti azt, ami egyértelmű hiánya a szövegnek – jóllehet az író nő poetológiai írásai egy szövegre-nyelvre érzékeny írói praxistról tanúskodnak. Újdonság azonban Zeh esetében a politikai ellenállás hangsúlyának áthelyeződése a szövegről a szövegen kívüli valóságra, így ebben az esetben például az író nő „pamfletjeire” és felszólalásaira a nyilvánosságban.

A dolgozat összefoglaló fejezettel zárul, mely az imént említett esztétikai különbségek mellett kiemeli a három szöveg hasonlóságait is: mégpedig a „rendkívüli állapot”, a nyelv, a diskurzus, a test, a térábrázolás és az ellenállás tekintetében. A három regény elemzésén keresztül világossá vált, hogy bár megmutatkoznak bizonyos fokú hasonlóságok a politikai erőszak irodalmi reprezentációjának tekintetében, a szövegek mélystruktúrája, megkonstruáltsága azonban igenis különböző esztétikai praxisokat mutat, melyek között Beyer és Müller poétikája egyértelműen hasonló irányba tart, míg Zeh írói gyakorlata attól eltér, amennyiben kevésbé sikerült az erőszakot és/vagy az ellenállást szövegesztétikai jelenséggé kezelnie.

Felhasznált irodalom

Adorno, Theodor W.: „Was bedeutet: Aufarbeitung der Vergangenheit?“. In: Uő.: *Gesammelte Schriften. Kulturkritik und Gesellschaft II. Eingriffe. Stichworte*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp 1977, 555–572.

Arendt, Hannah: *Eichmann in Jerusalem. Ein Bericht von der Banalität des Bösen*. Übersetzt von Brigitte Granzow. 2. Aufl. München: Piper 2007.

Beyer, Marcel: „Der Dichter und sein Schatten“. In: Uő.: *Sie nannten es Sprache*. Berlin: Brueterich Press 2016.

Böhme, Gernot: *Asthetik. Vorlesung über Ästhetik als allgemeine Wahrnehmungslehre*. München: Wilhelm Fink 2001.

Därmann, Iris: *Widerstände – Gewaltenteilung in statu nascendi*. Berlin: Mathes & Seitz 2021.

Epping-Jäger, Cornelia: „Eine einzige jubelnde Stimme. Zur Etablierung des Dispositivs Laut/Sprecher in der politischen Kommunikation des Nationalsozialismus“. In: Uő. / Linz, Erika: *Medien/Stimmen*. Köln 2003, 100–123.

Geier, Andrea: „Repräsentationen der Gewalt“. In: Gudehus, Christian / Christ, Michaela (Hg.): *Gewalt. Ein interdisziplinäres Handbuch*. Stuttgart / Weimar: J. B. Metzler 2013, 263–306.

Geier, Andrea: „Gewalt“ und „Geschlecht“ – Diskurse in deutschsprachiger Prosa der 1980er und 1990er Jahre. Tübingen: Francke 2005.

Gumbrecht, Hans Ulrich: *Stimmungen lesen. Über eine verdeckte Wirklichkeit der Literatur*. München: Hanser 2011.

Handke, Peter: hanganyag Handke „leírási impotenciáról“ tartott felszólalásáról: <https://peter-handke.de/kosmos/beschreibungsimpotenz/> [Utolsó letöltés: 18. 05. 2021].

Nietzsche, Friedrich: „Ueber Wahrheit und Lüge im aussermoralischen Sinne.“ In: *Sämtliche Werke. Kritische Studienausgabe in 15 Bänden*. Hrsg. von Giorgio Colli / Mazzino Montinari. Berlin/New York: De Gruyter 1988.

Popitz, Heinrich: *Phänomene der Macht*. 2. Aufl. Tübingen: J. C. B. Mohr, 1992.

Rancière, Jaques: *Politik der Literatur*. Übers. von Richard Steurer. Wien: Passagen 2007.

Reemtsma, Jan Philipp: *Vertrauen und Gewalt*. München: Pantheon 2009.

Nyilvántartási szám: DEENK/425/2024.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Mikoly Zoltán
Doktori Iskola: Irodalom- és Kultúratudományok Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10063004

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (1)

1. **Mikoly, Z.:** A diktatórikus erőszak tere és atmoszférája Herta Müller Szívjószág című regényében.
In: Billenő egyensúly : Az Alföld Stúdió antológiája. Szerk.: Fodor Péter, Lapis József, Alföld Alapítvány : Méliusz Juhász Péter Könyvtár, Debrecen, 203-219, 2023, (Új Alföld könyvek, ISSN 2560-1334 ; 10.) ISBN: 9789639946248

Idegen nyelvű, külföldi könyvrészletek (3)

2. **Mikoly, Z.:** Akustischer Widerstand in Marcel Beyers Flughunde.
In: Herausforderungen und Engagement in den Geisteswissenschaften. Hrsg.: Péter Gaál-Szabó, Szilárd Kmeczkó, Andrea Horváth, Gert Loosen, Partium Kiadó, Nagyvárad, 77-90, 2024, (Cultures, Contexts, Identities ISSN 2631-1674 ; 6.) ISBN: 9786155853685
3. **Mikoly, Z.:** Die Stimme im Dienst der Macht in Marcel Beyers Flughunde.
In: Sprache der Macht - Macht der Sprache / Hg. Horváth Andrea, Praesens Verlag, Wien, 163-182, 2023, (Arbeiten zur deutschen Philologie. Sonderband 4.) ISBN: 9783706912068
4. **Mikoly, Z.:** Leben heisst Leiben - Körperdiskurse in Juli Zehs Corpus Delicti. Ein Prozess.
In: Ereignis in Sprache, Literatur und Kultur - Event in Language, Literature and Culture.
Hrsg.: Tóth József, V. Szabó László, Peter Lang Verlag, Berlin, 305-319, 2021. ISBN: 9783631843215

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

5. **Mikoly, Z.:** Az erőszak hallgatásának megtörése: Jan Philipp Reemtsma: Bizalom és erőszak a modern társadalomban.
Alföld. 4, 110-115, 2018. ISSN: 0401-3174.
6. **Mikoly, Z.:** "Itt legkisebb a bizonyosság, legnagyobb a sejtetem" - Az elbizonytalanítás narratív stratégiái Herta Müller Szívjószág című regényében.
Szkholion. 14 (1-2), 52-62, 2016. ISSN: 1785-0479.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

7. **Mikoly, Z.:** "Hier ist die Gewissheit am kleinsten, die Ahnung am grössten" - Narrative Strategien der Verunsicherung in Herta Müllers Herztier.
Juvenilia. 6, 244-261, 2015. ISSN: 1788-6848.

További közlemények

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (9)

8. **Mikoly, Z.:** A szépség és a báj vonala (Peter Handke Kísérleteiről, 1. rész).
1749 (Petőfi Kulturális Ügynökség). 2023.12.14., 1-6, 2023. EISSN: 2786-3581.
9. **Mikoly, Z.:** A szépség és a báj vonala (Peter Handke Kísérleteiről, 2. rész).
1749 (Petőfi Kulturális Ügynökség). 2023.12.14., 1-3, 2023. EISSN: 2786-3581.
10. **Mikoly, Z.:** Julien Sorel az NDK-ban (Ingo Schulze: Jóraláló gyilkosok, ford. Nádori Lídia).
Alföld. 73 (8), 136-140, 2022. ISSN: 0401-3174.
11. **Mikoly, Z.:** Az emberevőkről (Doron Rabinovici: A földönkívüliek).
Szépirod. Figy. 3, 107-112, 2021. ISSN: 1585-3829.
12. **Mikoly, Z.:** Kikötői Hírek - német (2021. december 22.).
Műút. 2021.12.22., 1-5, 2021. EISSN: 1789-2635.
13. **Mikoly, Z.:** Kikötői Hírek - német (2021. november 10.).
Műút. 2021.11.10., 1-4, 2021. EISSN: 1789-2635.
14. **Mikoly, Z.:** Kikötői Hírek - német (2021. szeptember 29.).
Műút. 2021.09.29., 1-6, 2021. EISSN: 1789-2635.
15. **Mikoly, Z.:** Műtfeldolgozás és diffúz emlékezés.
Alföld. 71 (11), 99-103, 2020. ISSN: 0401-3174.
16. **Mikoly, Z.:** Modern Ezeregyéjszaka (Rafik Schami: Szofia, avagy minden történet kezdete; ford. Nádori Lídia).
Alföld. 69 (11), 135-139, 2018. ISSN: 0401-3174.

Magyar nyelvű tudományos közlemények külföldi folyóiratban (3)

17. **Mikoly, Z.:** Egy szálnalmas háború története (Alex Capus: Idő kérdése).
Kalligram. 32, 153-156, 2023. ISSN: 1335-1826.
18. **Mikoly, Z.:** A Nibelungok kincse újra magyarul.
Kalligram. 29 (10), 93-96, 2020. ISSN: 1335-1826.
19. **Mikoly, Z.:** Abszurd világok: Xaver Bayer: Az átlátszó kezek.
Kalligram. 9, 93-94, 2019. ISSN: 1335-1826.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (1)

20. Grunda, M., Horváth, A., Krenák, K., **Mikoly, Z.**: Germanistik und Wirtschaft: Innovation in Forschung und Lehre.
Werkstatt. 13, 59-66, 2018. ISSN: 1585-3667.

Egyéb folyóiratközlemények (8)

21. **Mikoly, Z.**: Előhang.
Szkholon. 18 (1), 5-5, 2020. ISSN: 1785-0479.
22. **Mikoly, Z.**: Órák: Christoph Ransmayr: Cox vagy az idő múlása.
kulter.hu. 2019.03.12., 1-4, 2019.
23. **Mikoly, Z.**: Ősjelenetek, írás, irodalmi közélet: Interjú Terézia Mora íróval.
kulter.hu 2019.11.29., 1-6, 2019.
24. **Mikoly, Z.**: "Nézzétek csak, itt van Tyll!": Daniel Kehlmann: Tyll.
kulter.hu 2018.08.02, 1-3, 2018.
25. **Mikoly, Z.**: Idegen alakok, idegen szólamok.
Szépirodalmi Figyelő Online 2018, 1-4, 2018.
26. **Mikoly, Z.**: Sebald Ézsaiás hangján: W. G. Sebald: Természet után - Elemi költemény.
kulter.hu 2017.03.25., 1-4, 2017.
27. **Mikoly, Z.**: Szerelem a heraldika és az erőszak jegyében: Orsolya Kalász: Das Eine.
kulter.hu 2017.07.11., 1-4, 2017.
28. **Mikoly, Z.**: "A legtöbb ember középszerű, per definitionem": Daniel Kehlmann: F.
kulter.hu 2015.09.10., 1-3, 2015.

Magyar nyelvű absztrakt kiadványok (1)

29. **Mikoly, Z.**: Az adatfeldolgozás új módszerei a germanisztikában.
Debr. Szle. 4, 324-325, 2014. ISSN: 1218-022X.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2024.08.09.

